

НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Курило Микола Петрович

УДК 347.963

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ПРАВ ТА
ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ
ВОЛІ

Спеціальність: 12.00.10 - судуострій; прокуратура та адвокатура

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків 1998

Загальна характеристика роботи

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Сучасна Україна знаходиться на шляху до створення незалежної правової держави, яка повинна стати інструментом забезпечення прав і свобод людини, гарантом реального захисту її законних інтересів. Сама людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканість та безпека є найвищою соціальною цінністю в Україні (ст. 3 Конституції). Проведення судово-правової реформи, інтеграція до норм міжнародного права потребує приведення національного законодавства у відповідність з міжнародними стандартами в галузі прав людини, вдосконалення діючих та створення нових процедур захисту прав і свобод громадян, в тому числі тих, які перебувають у місцях позбавлення волі.

Зростання злочинності в Україні призвело до того, що порівняно з 1990 роком число заарештованих і засуджених збільшилося майже удвічі, а кількість установ виконання покарань та слідчих ізоляторів залишилася майже такою ж. Понад встановлені санітарні норми утримується більше 30,1 тис. осіб, і зараз немає відповідних матеріальних можливостей для поліпшення їхнього становища. Одним із засобів забезпечення прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі є прокурорський нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян (ст. 121 п.4 Конституції України).

Реформування прокуратури, яке зараз відбувається, повинне перетворити її в орган, здатний забезпечити високий рівень захисту конституційних прав і свобод громадян, у тому числі й тих, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі. У зв'язку з цим зростає актуальність дослідження теоретичних та практичних проблем прокурорського нагляду, пов'язаних з розробкою певних правових механізмів забезпечення прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі.

Інтерес до даної проблеми пов'язується також з підготовкою до прийняття нового Закону України "Про прокуратуру", Кримінально-процесуального та Кримінально-виконавчого кодексів України, в яких будуть відображені і конкретизовані відповідні положення Конституції України та норми міжнародного права.

Ступінь дослідження теми дисертації. Проблеми прокурорського нагляду за додержанням законів в установах виконання покарань, у тому числі прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі, досліджувались у роботах: В.І.Баскова, Н.М.Белякіна, Г.І.Бровіна, В.Н.Глазкової, І.Н.Даньшина, Т.Н.Добровольської, В.К.Звірбуля, М.І.Колоса, А.А.Князева, В.Т.Михайлова, Е.С.Нікуліна, Д.І.Пишньова, Ю.М.Рагінського, А.Л.Ременсона, А.Л.Рівліна, В.М.Савицького, В.З. Самсонова, А.П. Сафонова, В.І. Селіверстова, В.М.Спиридонова, В.С.Тадевосяна, Ф.А.Томасевича, В.М.Трубникова, В.Д.Фінька, І.Х.Хамідулліна, Ю.К.Якимовича та деяких зmxhu учених.

Позитивно оцінюючи праці цих учених, які внесли значний внесок у розробку теорії прокурорського нагляду, слід відзначити, що, по-перше, наукові праці вказаних авторів

були опубліковані до прийняття Конституції України 1996 року, тому багато теоретичних положень досліджуваної діяльності прокуратури потребують переосмислення; по-друге, проблеми прокурорського нагляду за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі не отримали належного теоретичного опрацювання: немає монографічних робіт, присвячених цим проблемам прокурорського нагляду; по-третє, проведення реформи кримінально-виконавчого законодавства, спрямованої на соціальну переорієнтацію виконання кримінальних покарань з урахуванням міжнародно-правових актів з прав людини, принципів законності, гуманізму, демократизму, справедливості, диференціації й індивідуалізації виховного впливу на засуджених потребує вдосконалення діючих та створення нових механізмів захисту прав осіб, позбавлених волі, підвищення законодавчих гарантій їх додержання; по-четверте, важливе практичне значення має розробка методики прокурорського нагляду за додержанням законів в установах виконання покарань, а також визначення шляхів оптимізації діяльності прокурорів у зазначеній сфері.

Визначені обставини обумовили вибір теми дисертаційного дослідження та свідчать про його актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Дисертація виконана на кафедрі організації судових та правоохоронних органів Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого згідно з комплексною цільовою програмою: "Проблеми удосконалення організації і діяльності суду і правоохоронних органів в умовах формування соціальної правової держави" (номер державної реєстрації 0186.0.099031).

Об'єкт та предмет дослідження. Об'єкт дисертаційного дослідження становлять норми чинного законодавства України у галузі правового регулювання прокурорського нагляду за додержанням законів в установах виконання покарань, а також прокурорська практика і правова доктрина.

Предметом наукової роботи є правові і організаційні аспекти здійснення прокурорського нагляду за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі.

Методологічною основою дослідження є положення діалектико-матеріалістичного методу пізнання соціальних явищ та його конкретизація - системно-структурний підхід. Застосовувалися також методи: статистичний, порівняльно-правовий, логічний, конкретних соціологічних досліджень, стандартизованого інтерв'ю та інші сучасні методи наукового пізнання.

Інформаційна база дослідження включає норми Конституції України, кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, Закону України "Про прокуратуру" та інших законів України і країн СНД, міжнародно-правових документів у галузі прав людини, нормативних актів, які регулюють правове становище засуджених до позбавлення волі, постанови Пленуму Верховного Суду України, накази Генерального прокурора України та міністра внутрішніх справ України, а також праці вітчизняних і зарубіжних авторів у галузі кримінального процесу, прокурорського нагляду, теорії держави і права, цивільного права та інших наук.

У дисертації використано емпіричний матеріал, зібраний автором шляхом вивчення та узагальнення практики прокурорського нагляду за додержанням кримінально-виконавчого законодавства Генеральної прокуратури України, а також в установах виконання покарань Харківської, Сумської, Кіровоградської, Черкаської, Волинської областей за останні 5 років. У ході дослідження проанкетовано 125 прокурорів з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах та понад 1000 засуджених до позбавлення волі.

Автор використав також власний досвід роботи прокурором більше 20 років.

Мета і завдання дослідження. Основною метою роботи є комплексне всебічне дослідження теоретичних та практичних проблем, пов'язаних з забезпеченням додержання прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі засобами прокурорського нагляду; оновлення змісту правового статусу цих осіб; створення необхідного дієвого механізму реалізації їх прав та законних інтересів з урахуванням міжнародно-правових документів про права людини, досягнень науки прокурорського нагляду, кримінального процесу та виправно-трудоного права.

Відповідно до цієї мети необхідно було вирішити такі завдання:

- визначити об'єкт та предмет прокурорського нагляду за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі;

- з'ясувати сутність прокурорського нагляду за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі, його завдання та місце у загальній системі гарантованості прав осіб, позбавлених волі;

- розробити додаткову систему повноважень прокурора, спрямованих на зміцнення гарантій додержання прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі, певні механізми реалізації цих повноважень;

- дослідити особливості правового становища осіб, позбавлених волі, недоліки в його правовому регулюванні з урахуванням положень нової Конституції України та міжнародно-правових документів у галузі прав людини;

- з'ясувати тенденції та закономірності розвитку прокурорської практики з нагляду за додержанням прав та законних інтересів осіб, позбавлених волі, і на цій основі розробити методіку прокурорського нагляду за додержанням законів в установах виконання покарань;

- створити теоретичні основи удосконалення законодавства в частині правової регламентації прокурорського нагляду за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі.

Вказані мета та завдання обумовлюються потребами прокурорської практики, сучасним станом теорії прокурорського нагляду та рівнем розробленості проблем нагляду за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що вперше здійснено комплексне монографічне дослідження проблем прокурорського нагляду за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі, які

розглянуті під кутом зору принципово нових положень Конституції України, міжнародно-правових документів у галузі прав людини в світлі реформи кримінально-виконавчого законодавства в Україні.

Наукова новизна визначається також тими конкретними результатами, які були одержані в процесі проведення дослідження і знайшли відображення в основних положеннях, що виносяться на захист:

- конкретизуються об'єкт, предмет і завдання прокурорського нагляду за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі;

- досліджується система повноважень, які забезпечують додержання прав та законних інтересів осіб, позбавлених волі, пропонуються певні механізми підвищення дієвості прокурорського нагляду;

- доводиться доцільність закріплення у новому Законі України "Про прокуратуру" обов'язку прокурора з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах (далі - галузевого прокурора) вносити подання вищестоящому прокурору в зв'язку з незаконним та необгрунтованим судовим рішенням;

- вперше пропонується законодавчо надати прокурору з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах право безпосередньо звертатися з протестом до суду у випадках виявлення незаконного та необгрунтованого призначення засудженому виду виправно-трудової колонії (на підставі вивчення особової справи засудженого);

- стаття 411 КПК України встановлює, що питання, зв'язані з виконанням вироку, вирішуються у судовому засіданні з участю прокурора. Разом з тим неявка в судове засідання останнього не зупиняє розгляду судом певних питань та клопотань (ст. ст. 411, 414 КПК). Обгрунтовується необхідність встановлення у новому КПК України обов'язкової участі прокурора у судовому розгляді питань, пов'язаних з виконанням вироку (ст. ст. 407-411 КПК України);

- робиться висновок про доцільність надання прокурору права на внесення касаційного подання на судові рішення у випадках, коли призначені засудженому міра та умови відбування покарання змінюються на більш суворі (ст. ст. 407-410 КПК; ст. ст. 45 ч.5; 461; 462 КК України);

- висловлюється пропозиція про закріплення у ст. 110 ВТК України: 1) обов'язку адміністрації установ виконання покарань у всіх випадках розглядати клопотання про представлення засудженого до умовно-дострокового звільнення або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким протягом одного місяця після відбуття встановленої законом частини строку покарання, а у разі відмови в наданні такого права - мотивувати це рішення та ознайомлювати з ним засудженого; 2) обов'язку погодження рішень комісій установ з умовно-дострокового звільнення з прокурором;

- у новий КВК України пропонується ввести норму наступного змісту: "Переведення засуджених до ПКТ, в колоніях особливого режиму з ПКТ - в одиночні камери, а в тюрмах - на суворий режим, повернення зі звичайних жилих приміщень до ПКТ у ВТК особливого режиму повинно здійснюватися за погодженням зі спостережною комісією - з

санкції прокурора з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах";

- визначається зміст правового становища засуджених до позбавлення волі та досліджуються складові елементи, які характеризують його сутність: суб'єктивні права засуджених, їх законні інтереси та обов'язки цих осіб;

- з метою подальшого вдосконалення правового становища засуджених до позбавлення волі та зміцнення правових гарантій додержання їх прав пропонується: у новому КВК України чітко визначити права, законні інтереси та обов'язки вказаних осіб, у тому числі вперше закріпити їх право на особисту безпеку, на щорічну відпустку, на свободу світогляду та віросповідання, на доступ до інформації та аналізується специфіка прокурорського нагляду за додержанням цих прав; наводиться класифікація дисциплінарних стягнень засуджених на підставі ознаки їх правового становища та обґрунтовується необхідність закріплення у законі переліку правопорушень, за які передбачається дисциплінарна відповідальність засуджених, а також види дисциплінарних стягнень за відповідні правопорушення; формулюється завдання оперативно-розшукової діяльності в установах виконання покарань; висловлюються додаткові аргументи щодо перебудови діяльності спостережних комісій, зокрема, шляхом зорієнтування їхньої діяльності на захист прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі; розроблена система зміни умов тримання засуджених в межах однієї установи виконання покарання, формулюються інші пропозиції, спрямовані на приведення чинного законодавства та відомчих нормативних актів у відповідність до Конституції України та міжнародно-правових актів у галузі прав людини;

- обґрунтовується доцільність виключення з нового Кримінально-виконавчого кодексу України норм, які передбачають погодження відомчих нормативних актів МВС України з Генеральною прокуратурою України в галузі виконання покарань, зокрема, з метою звільнення прокуратури від непритаманних їй функцій;

- розроблені науково обґрунтовані методичні рекомендації щодо здійснення прокурорських перевірок додержання законів в установах виконання покарань;

- з метою удосконалення системи статистичної звітності Генеральної прокуратури України пропонується доповнити розділ 5 форми №"ПМ", а також форму "П" певними показниками, які характеризують ефективність прокурорського нагляду за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів даного теоретичного дослідження полягає в тому, що сформульовані пропозиції щодо вдосконалення законодавства, методика прокурорського нагляду можуть бути враховані як у процесі поточної нормотворчості, так і при розробці нового Закону України "Про прокуратуру", Кримінально-виконавчого та Кримінально-процесуального кодексів України, наказів Генерального прокурора України, а також у практичній діяльності органів прокуратури.

Висновки та пропозиції автора мають певне значення для розвитку теорії та практики прокурорського нагляду, спрямовані на поглиблення правового забезпечення реалізації

прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі і можуть бути використані в учбовому процесі юридичних вузів та факультетів, а також у системі підвищення кваліфікації прокурорів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно завершеною науковою роботою. Разом з тим у ході дослідження використовувалися деякі положення, які були одержані у співавторстві, що стосуються лише загальної характеристики правових засобів прокурорського нагляду, але основні результати, які характеризують наукову новизну, пов'язані з розробкою певних механізмів підвищення дієвості прокурорського нагляду за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі, отримані на базі особистих досліджень, критичного осмислення дисертантом близько ста п'ятдесяти наукових праць та нормативних джерел, з урахуванням досвіду роботи дисертанта прокурором та мають наукове і практичне значення.

Апробація результатів дисертації. Підсумки дисертаційного дослідження обговорювалися на спеціальному засіданні кафедри організації судових та правоохоронних органів Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Основні положення і висновки роботи були викладені на науково-практичних конференціях та семінарах, серед яких: "Вдосконалення діяльності прокуратури на засадах демократичних принципів права" (Міжнародний семінар у Києві, 1996 р.), "Організація прокурорського нагляду за додержанням кримінально-виконавчого законодавства" (Київ, Генеральна прокуратура України, 1996 р.), Семінар Міністерства юстиції України з питань Імплементції Європейської Конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність поведженню чи покаранню (Київ, 1997 р.), "Проблеми організації підтримання державного обвинувачення у світлі вимог Конституції України" (Київ, 1998).

Навчальний посібник "Прокурорський нагляд за додержанням законів в установах для попереднього ув'язнення" відповідно до розпорядження заступника Генерального прокурора України надіслано прокурорам Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя та прирівняним до них прокурорам для ознайомлення і використання у практичній роботі.

Починаючи з 1993 року, автор використовує матеріали проведеного дослідження в навчальному процесі Інституту підвищення кваліфікації Генеральної прокуратури України.

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації знайшли відображення у чотирьох наукових працях (двох навчальних посібниках та двох статтях).

Структура дисертації визначена метою та завданнями дослідження. Дисертація викладена на 173 сторінках машинописного тексту, складається із вступу, трьох розділів, що включають шість підрозділів, висновку та списку використаних джерел (135 найменувань).

Основний зміст роботи

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, визначаються цілі та завдання роботи, розкриваються в узагальненому вигляді основні результати, що отримані внаслідок проведеного дослідження і виносяться на захист, викладається наукове та практичне значення дисертації.

У першому розділі "Сутність прокурорського нагляду за

додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі" досліджуються питання соціального призначення та функцій прокуратури на сучасному етапі побудови правових засад правової держави, визначається об'єкт та предмет прокурорського нагляду, з'ясовується їх співвідношення, розкривається сутність нагляду за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі, його завдання та місце у загальній системі гарантованості прав осіб, позбавлених волі.

Автор поділяє позицію вчених, які вважають, що прокуратура здійснює самостійний вид державної діяльності і є елементом загальнодержавної системи правоохорони (В.В.Алексєв, Д.М.Бакаєв, Ю.М.Грошевой, В.В.Долежан, В.В.Кривобок, М.М.Маршунов, В.Я.Тацій та інші). Повна реалізація принципів правової держави в подальшому потягне за собою зміни функціонального призначення більшості державно-правових інститутів, що діють нині в Україні, в тому числі і прокуратури. Однак на сучасному етапі, який пов'язаний з формуванням правових засад правової держави, відсутні будь-які соціальні причини, щоб виправдовували звуження функцій прокуратури. У процесі проведення правової реформи в Україні прокуратура покликана властивими їй засобами забезпечити верховенство закону в усіх галузях правозастосовчої діяльності, захист конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Аналіз висловлених у літературі точок зору з питань змісту об'єкта та предмета прокурорського нагляду привів дисертанта до висновку, що під об'єктом прокурорського нагляду слід розуміти забезпечення засобами прокурорського нагляду верховенства закону в правозастосовчій діяльності з тим, щоб усі правовідносини, які виникають у діяльності піднаглядових органів, організацій, осіб, склалися на підставі закону. Поняття предмета близьке за своїм призначенням до поняття об'єкта. Це поняття доцільно використовувати як конкретизуюче об'єкт нагляду стосовно до галузей нагляду, закріплених у Законі України "Про прокуратуру". Предмет властивий не лише галузям нагляду, але й будь-якому напрямку прокурорської діяльності (між - чи внутрішньогалузевої). Стосовно до теми дисертаційного дослідження предметом прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні кримінальних покарань, пов'язаних з позбавленням волі є: 1) додержання законності під час перебування засуджених у місцях позбавлення волі; 2) додержання встановлених законом порядку та умов відбування покарання; 3) додержання встановлених законом прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі, виконання ними своїх обов'язків.

На підставі аналізу положень Конституції України щодо утвердження і забезпечення прав людини, дисертант дійшов висновку, що повноваження прокурора, пов'язані з захистом прав і законних інтересів громадян, у новому законодавстві України про діяльність прокуратури потребують свого вдосконалення. Нагляд прокуратури за додержанням прав та законних інтересів громадян, тим більш конституційних, повинен визначатися як найважливіший (пріоритетний напрямок) її діяльності, а здійснення прокурорами своїх представницьких повноважень - розповсюджуватися на всі випадки, коли

треба захистити порушені конституційні права громадян.

У дисертації з'ясовується місце прокурорського нагляду у загальній системі забезпечення прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі, до якої автор відносить: органи відомчого контролю МВС України, громадського контролю (спостережні комісії, служби у справах неповнолітніх), позавідомчого контролю (охорони здоров'я та освіти), а також - судового, парламентського та міжнародного контролю.

При цьому прокурорський нагляд займає особливе місце у системі контрольно-наглядових заходів охорони прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі. Це обумовлюється специфікою його соціального призначення, обсягом та характером повноважень з можливістю негайного і ефективного реагування на порушення закону.

Автор зазначає, що знаходиться у стадії становлення така нова форма контролю, як парламентський контроль за додержанням прав і свобод людини, здійснення якого покладається на Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. У майбутньому певну роль у гарантуванні прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі будуть відігравати й міжнародні організації, такі як Комітет Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності та боротьби з нею, органи ООН, що займаються проблемами прав людини, Європейський Комітет по запобіганню тортурам, нелюдському або такому, що принижує гідність поводженню чи покаранню та інші.

У другому розділі - "Проблеми прокурорського нагляду за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі" аналізуються функції, процесуальне становище та повноваження прокурора при здійсненні нагляду за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі, пропонуються певні механізми підвищення його дієвості, розглядаються питання законодавчого врегулювання правового становища засуджених до позбавлення волі в світлі нової Конституції України, проведення реформи пенітенціарної системи, спрямованої на соціальну переорієнтацію виконання кримінальних покарань з урахуванням міжнародно-правових стандартів у галузі прав людини.

У підрозділі першому "Проблеми повноважень прокурора при здійсненні нагляду за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі" досліджуються правові засоби прокурорського нагляду за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі, повноваження прокурора в цій сфері діяльності.

Повноваження прокурора при здійсненні нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень, пов'язаних з позбавленням волі, - це визначені законом його права і обов'язки, спрямовані на попередження, виявлення та усунення всіляких порушень закону, які можуть виходити як від адміністрації, посадових осіб установ виконання покарань, так і від засуджених до позбавлення волі, поновлення порушених прав та вжиття заходів щодо притягнення винних до відповідальності.

У роботі досліджена специфіка повноважень прокурора, яка обумовлена, перш за все, тим, що: 1) вони визначаються як Законом України "Про прокуратуру", так і виправно-трудовим, кримінально-процесуальним та іншим законодавством,

наказами Генерального прокурора України, іншими нормативними актами відомчого характеру; 2) деякі з них носять владно-розпорядчий характер (обов'язкові для виконання), інші - впливають із загальнонаглядових повноважень прокурора (обов'язкові для розгляду), деякі - пов'язані з такою галуззю діяльності прокурора, як участь у розгляді справ у судах, а також - з наглядом за додержанням законів при проведенні дізнання та попереднього слідства (у кримінальних справах про злочини, вчинені в установах виконання покарань); 3) вони спрямовані на забезпечення виконання законодавства як посадовими особами вказаних установ, так і особами, які в них тримаються (оскільки без останнього неможливе додержання прав інших осіб, позбавлених волі).

Аналіз сутності повноважень прокурора, що забезпечують додержання прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі, а також вивчення прокурорської практики дозволили дисертанту розробити систему додаткових повноважень прокурора, спрямованих на підвищення дієвості прокурорського нагляду у цій галузі і запропонувати певні механізми реалізації цих повноважень. Зокрема, дослідник вважає, що визначення повноважень прокурора у новому кримінально-виконавчому законодавстві повинно обумовлюватися необхідністю подальшого їх поширення, в тому числі пов'язаних із санкціонуванням та дачею згоди на дії та рішення адміністрації установ виконання покарань, що суттєво обмежують права засуджених до позбавлення волі. Переведення засуджених до ПКТ у порядку ст.67 ВТК України, в колоніях особливого режиму - з ПКТ до одиночної камери, а у тюрмах - на суворий режим, переведення зі звичайних жилих приміщень до ПКТ у колоніях особливого режиму - повинно здійснюватись крім погодження зі спостережною комісією тільки з санкції прокурора з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах.

Відповідно до чинного законодавства питання, пов'язані з виконанням вироку, вирішуються у судовому засіданні з участю прокурора (ст.411 КПК України). Разом з тим неявка в судові засідання останнього не зупиняє розгляду судом певних питань та клопотань (ст.ст. 411, 414 КПК України). Автор обґрунтовує доцільність законодавчого закріплення обов'язкової участі прокурора у судовому розгляді питань, передбачених ст. ст. 407-411 КПК України, що додатково гарантуватиме додержання прав засуджених.

Дисертант підкреслює, що в сучасних умовах, пов'язаних з підвищеною увагою до захисту прав громадян, невірними є положення закону, в силу яких деякі рішення суду, винесені у порядку виконання вироку, є остаточними і не підлягають касаційному оскарженню або на них не може бути внесене касаційне (окреме) подання прокурора. Закріплення у законі можливості внесення прокурорами касаційних (окремих) подань на всі ухвали судів, які виносяться у кримінально-виконавчому провадженні, виявить додаткову гарантію захисту прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі. У всякому разі (якщо законодавець піде шляхом лише поширення вказаних повноважень) необхідно обов'язково закріпити у законі право прокурорів на внесення касаційного (окремого) подання у всіх випадках, коли призначена засудженому міра кримінально-виконавчого впливу змінюється судом на більш

сувору (ст. ст. 45 ч.5; 461 ч.6; 462 ч.4,5 КК України, ст. ст. 4082, 4091 КПК України).

Проведений аналіз матеріалів практики свідчить про те, що іноді галузеві прокурори при необхідності опротестування судового рішення звертаються до відповідних вищестоящих прокурорів не з поданнями, а з "листами", "зверненнями" та іншими "актами". Також існує значна кількість звернень начальників установ виконання покарань з листами безпосередньо до суду в зв'язку з виявленням ними незаконних та необґрунтованих судових рішень, на підставі яких голови судів вносять протести. У зв'язку з цим автор пропонує чітко визначити в Законі "Про прокуратуру" повноваження прокурора з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах щодо реагування на незаконні та необґрунтовані судові акти, передбачивши його обов'язок вносити подання до вищестоящого прокурора.

Дослідник обґрунтовує доцільність надання прокурору з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах права безпосередньо звертатися з протестом до суду у випадках виявлення незаконного та необґрунтованого призначення засудженому виду виправно-трудової колонії (на підставі вивчення матеріалів особової справи засудженого), що значно скоротить термін вирішення даного питання судом, у тому числі й у випадках незаконного тримання засуджених у колоніях з більш суворим режимом.

У підрозділі другому "Прокурорський нагляд за додержанням конституційних прав засуджених до позбавлення волі" досліджуються складові елементи, що характеризують сутність правового становища засуджених: 1) суб'єктивні права; 2) законні інтереси; та 3) обов'язки засуджених. Наводиться класифікація суб'єктивних прав засуджених, які поділяються на загальні та спеціальні. У свою чергу до загальних прав засуджених відносяться конституційні права, а також права, що закріплені у галузевому законодавстві, володіння якими не пов'язане із спеціальним правовим статусом засуджених до позбавлення волі. Дисертант вважає, що ефективність, дієвість прокурорського нагляду неможлива без чіткого визначення прав, законних інтересів та обов'язків засуджених у чинному законодавстві, приведення діючих норм у відповідність з Конституцією України та міжнародно-правовими актами у галузі прав людини.

Право засуджених на участь у виборах у роботі розглядається як важливий елемент їх правового статусу. Досліджуючи специфіку прокурорського нагляду за додержанням прав засуджених на особисту недоторканість, автор пропонує: закріпити у кримінально-виконавчому законодавстві перелік правопорушень, за які передбачається дисциплінарна відповідальність засуджених, а також види дисциплінарних стягнень за відповідні правопорушення; обов'язковість відвідування лікарями приміщень, в яких засуджені відбувають дисциплінарні стягнення; вилучити із ст. 67 ВТК України застосування до засуджених стягнення у вигляді позачергового чергування по прибиранню приміщень на території місця позбавлення волі, як такого, що суперечить ст. 43 Конституції України, яка забороняє примусову працю, а також п. 28 Мінімальних стандартних Правил поводження з ув'язненими.

Вперше пропонується передбачити у новому КВК України право засуджених на особисту безпеку та встановити певні обов'язки посадових осіб установ виконання покарань щодо його реалізації, а у галузевому наказі Генерального прокурора України – звернути увагу на необхідність здійснення нагляду за додержанням цього права. Дослідник формулює завдання оперативно-розшукової діяльності в установах виконання покарань, до яких, зокрема, відносить забезпечення особистої безпеки засуджених та персоналу установ виконання покарань.

Право засуджених на звернення, на думку автора, потребує більш детальної регламентації у законі. Так, відповідно до ст. ст. 55, 124 Конституції України у новому КВК України повинні бути передбачені: певні механізми оскарження засудженими дій та рішень адміністрації установ виконання покарань, що обмежують права та законні інтереси цих осіб, до судових органів, а у новому КПК України – процедура розгляду таких справ судом; закріплено право засуджених на звернення за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних установ чи організацій, членом або учасником яких є Україна. З Правил внутрішнього розпорядку виправно-трудова установ (§33) необхідно вилучити обмеження права засуджених на звернення, як такі, що не відповідають вимогам міжнародно-правових актів, перш за все – Конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність поведженню чи покаранню.

Розглядаючи проблеми реалізації права засуджених на доступ до інформації, дослідник пропонує встановити в законі обов'язок адміністрації установ виконання покарань надавати засудженим інформацію про їх права і обов'язки, знайомити їх зі змінами порядку та умов відбування покарання. У кожній особовій справі засуджених повинна знаходитися Пам'ятка про права та обов'язки, з якою знайомляться засуджені під особистий підпис. Автор пропонує закріпити у новому КВК України права засуджених на свободу світогляду та віросповідання. При цьому до предмета нагляду прокурора повинно входити: 1) законність надання адміністрацією установ дозволу на здійснення певних дій, пов'язаних з реалізацією даного права; 2) законність відмови у проведенні вказаних дій; 3) додержання прав інших осіб при здійсненні таких дій; 4) додержання правил внутрішнього розпорядку.

Здобувач відзначає, що на теперішній час суттєво порушується закріплений у законі обов'язок адміністрації установ виконання покарань забезпечити засуджених працею (ст. 49 ВТК України), що в свою чергу ускладнює прокурорський нагляд, оскільки в умовах глибокої економічної кризи та безробіття дуже важко знайти робочі місця для засуджених. Разом з тим проблема реалізації права засуджених на працю повинна вирішуватися не тільки на рівні установ виконання покарань, але й на державному рівні.

Аналізуючи право засуджених на відпочинок, дисертант пропонує: 1) законодавчо закріпити право засуджених на щорічну відпустку, дозвіл на яку повинен надаватися начальником установи виконання покарань за погодженням з прокурором; 2) внести зміни до ст. 50 ВТК України щодо скорочення робочого часу засуджених на роботі зі шкідливими умовами праці.

Розглядається специфіка прокурорського нагляду за додержанням майнових прав та інтересів засуджених, права на охорону здоров'я та інших. Дисертант стверджує, що інститут відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної незаконними діями органів дізнання, попереднього розслідування, прокуратури та суду, повинен розповсюджуватися і на засуджених.

Автор звертає увагу на недостатнє законодавче визначення правового становища осіб, засуджених до виняткової міри покарання – смертної кари, в умовах відсутності офіційно встановленого мораторію на її виконання або зупинення дії ст.24 КК України, а також засуджених, які скоїли злочин під час відбування покарання.

У підрозділі третьому "Прокурорський нагляд за додержанням спеціальних прав засуджених до позбавлення волі" відзначається, що чинне кримінально-виконавче законодавство містить не тільки норми, які обмежують права засуджених як громадян України, але й такі, що покладають на них додаткові обов'язки та надають їм спеціальні (специфічні) права, що виходять за межі загального правового становища громадянина. Так, в якості спеціального права засуджених розглядається можливість умовно-дострокового звільнення від покарання і заміни невідбутої частини покарання більш м'яким. Здійснюючи нагляд за додержанням вказаних прав засуджених, прокурору необхідно з'ясувати: 1) чи розповсюджується на даного засудженого законодавство про умовно-дострокове звільнення від покарання та заміну його більш м'яким; 2) чи відбута засудженим передбачена законом частина покарання; 3) чи довів даний засуджений та як саме своє виправлення. Здобувач аргументує необхідність закріплення у ст. 110 ВТК України: 1) обов'язку адміністрації установ виконання покарань у всіх випадках розглядати клопотання про представлення засудженого до умовно-дострокового звільнення або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким протягом одного місяця після відбуття встановленої законом частини строку покарання, а у разі відмови у наданні такого права – мотивувати це рішення та ознайомлювати з ним засудженого; 2) обов'язок погодження з прокурором рішень комісій установ з умовно-дострокового звільнення.

Досліджуючи право засуджених на соціальну реабілітацію після звільнення від покарання, автор пропонує ввести у новий КВК України норму, згідно з якою за засудженими повинно зберігатися право на житло відповідно до ст.47 Конституції України. Розглядається специфіка прокурорського нагляду за додержанням прав засуджених на побачення з родичами та іншими особами, на безконвойне пересування за межами колонії та інші і висловлюються пропозиції стосовно вдосконалення законодавства в частині регламентації цих прав. Запропонована система зміни умов тримання засуджених у межах однієї установи виконання покарань, відповідно до якої, на думку автора, переведення з одного виду умов тримання на інші повинно здійснюватися колегіальним органом, до якого входять представники адміністрації установи, інших служб та за погодженням з прокурором.

У розділі третьому "Шляхи оптимізації прокурорського нагляду за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі" відзначається, що ефективність

прокурорського нагляду в значній мірі визначається досконалістю методики його здійснення, але до цього часу, як підтвердило проведене автором опитування, прокурори користуються "Методическим письмом о проверке соблюдения законности в исправительно-трудовых колониях, тюрьмах и следственных изоляторах" №17/Н-209-70, затвердженим ще Генеральною прокуратурою колишнього СРСР у 1970 році. У зв'язку з цим автор вважає за необхідне видання Генеральною прокуратурою України методичного посібника і пропонує відповідну методику нагляду.

Досліджуючи об'єктивні і суб'єктивні причини, що обумовлюють зниження авторитету прокуратури серед засуджених до позбавлення волі в сучасних умовах (згідно з проведеним дослідженням тільки 25% засуджених вказали на прокуратуру як орган, з яким вони пов'язують надію на захист своїх прав та законних інтересів), автор приходить до висновку про необхідність виключення з кримінально-виконавчого законодавства норм, що передбачають погодження відомчих нормативних актів МВС України з Генеральною прокуратурою України. На думку автора, це дозволить, з одного боку, Міністерству внутрішніх справ більш суворо ставитися до відповідності закону положень, що включаються до відомчих нормативних актів, з другого - звільнити прокуратуру від непритаманних їй функцій, що, в свою чергу, сприятиме активізації їх діяльності.

Автор пропонує доповнити статистичну звітність Генеральної прокуратури України (розділ 5 форми "ПМ", а також форму "П") показниками, які б визначали рівень ефективності реагування прокурорів з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах на незаконні та необгрунтовані судові рішення щодо кількості: 1) виявлених галузевими прокурорами незаконних та необгрунтованих судових рішень; 2) внесених цими прокурорами подань до відповідних вищестоящих прокурорів з метою внесення протестів; 3) скасованих та змінених судових рішень (щодо кількості засуджених) у зв'язку з принесенням протестів.

Висновки. У заключній частині сформульовані основні результати, отримані автором у процесі дисертаційного дослідження: повноваження прокурора з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах потребують свого подальшого розширення у новому кримінально-виконавчому законодавстві України, в тому числі пов'язані з санкціонуванням та дачею згоди на такі дії та рішення адміністрації установ виконання покарань, що суттєво обмежують права засуджених до позбавлення волі; підвищенню рівня гарантованості додержання прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі сприятиме законодавче закріплення: 1) права прокурора на внесення касаційного подання на всі судові рішення, коли призначені засудженому міра та умови відбування покарання змінюються на більш суворі; 2) обов'язку галузевого прокурора вносити подання вищестоящому прокурору в зв'язку з незаконним та необгрунтованим судовим рішенням; 3) обов'язкової участі прокурора у судовому розгляді питань, пов'язаних з виконанням вироку; 4) фіксованого переліку прав, законних інтересів та обов'язків засуджених до позбавлення волі, в

тому числі - їх прав на особисту безпеку, свободу світогляду і віросповідання, на щорічну відпустку на звернення та деяких інших. Висловлені конкретні пропозиції, спрямовані на приведення чинного кримінально-виконавчого законодавства та відомчих нормативних актів відповідно до Конституції України та міжнародно-правових актів в галузі прав людини.

За темою дисертації опубліковані такі роботи:

1. Курило М.П., Фінько В.Д. Прокурорський нагляд за додержанням законів в установах для попереднього ув'язнення: Навчальний посібник. - Харків, Інститут підвищення кваліфікації Генеральної прокуратури України, 1998 (4,19/4 друк. арк.).

2. Курило М.П., Півненко В.П. Участь прокурора в слідчих діях: Навчальний посібник. - Харків, Інститут підвищення кваліфікації Генеральної прокуратури України, 1998 (1,4/1 друк. арк.).

3. Курило М.П. Вдосконалювати прокурорський нагляд за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі: Право України. - 1998. №11, С.59-61. (0,5 друк. арк.)

4. Курило М.П. Прокурорський нагляд за додержанням економічних прав засуджених до позбавлення волі: Право України. - 1998. №12, С.70-74. (0,8 друк. арк.)

Дисертація присвячена дослідженню теоретичних та практичних проблем прокурорського нагляду за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі. Розглядаються функції та правове становище прокурора, правові засоби прокурорського нагляду, правовідносини, що виникають в процесі його здійснення. Сформульовані пропозиції по удосконаленню законодавства України та практики його застосування. Особливу увагу автор приділяє законодавчому врегулюванню правового становища осіб, які перебувають в місцях позбавлення волі, в світлі вимог нової Конституції України та міжнародно-правових актів в галузі прав людини.

Диссертация посвящена исследованию теоретических и практических проблем прокурорского надзора за соблюдением прав и законных интересов осужденных к лишению свободы. Рассматриваются функции и правовое положение прокурора, правовые средства прокурорского надзора, правоотношения, возникающие в процессе его осуществления. Сформулированы предложения по совершенствованию законодательства Украины и практики его применения. Особое внимание автор уделяет законодательному урегулированию правового положения лиц, находящихся в местах лишения свободы, в свете требований новой Конституции Украины и международно-правовых актов в области прав человека.

.The dissertation is dedicated to the research of theoretical and practical problems of procuratorial supervision over observance of rights and legal interests of convicted persons. The author deals with the functions and legal status of a procurator, legal instruments of procuratorial supervision, legal relations, which take place in the process of it. The suggestions concerning the improvement of the Ukrainian legislation and the practice of its application are presented. The author pays special attention to legislative regulation of legal status of convicted persons according to the requirements of the new Constitution of Ukraine and international legal acts in the field of human rights.